

Organická chemie

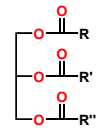
26. Biomolekuly: lipidy

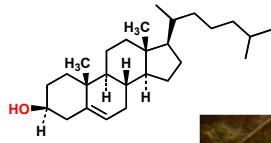
Doc. Ing. Pavel Bobál, CSc.
Ústav chemických léčiv, Farmaceutická fakulta VFU,
Palackého 1/3, 642 12 Brno

Úvod

Lipidy – malé přírodní organické molekuly, omezeně rozpustné ve vodě

živočišný tuk - triester
(R, R', R'' = C₁₁ - C₁₉)

cholesterol

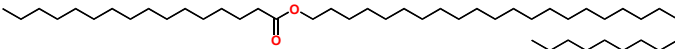
Lipidy – tuky, oleje, vosky, vitaminy, hormony, ...

- definice na základě lipofility
- hydrolyzovatelné
- nehydrolyzovatelné

26. Biomolekuly: lipidy
Organická chemie

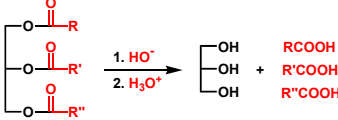
Vosky, tuky a oleje

- směsi esterů vyšších mastných kyselin a alifatickými alkoholy s dlouhými řetězci
- obvykle sudý počet atomů uhlíku: kyseliny 16 – 36 a alkoholy 24 – 36

triakontyl-hexadecanoát (včelí vosk)

- nejrozšířenější lipidy – živočišné tuky a rostlinné oleje – triacylglyceroly
- hydrolýza tuků louhem – **mastné kyseliny a glycerol**

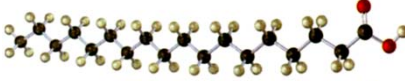

- mastné kyseliny – nerozvětvené řetězce – sudý počet uhlíků (12 – 20)
- dvojně vazby – Z (cis)

26. Biomolekuly: lipidy
Organická chemie

Vosky, tuky a oleje

- ~ 100 mastných kyselin identifikováno ~ 40 hojně zastoupených
- nejběžnější: kyselina palmitová (C₁₆), stearová (C₁₈), olejová (C₁₈), linolová (C₁₈)
- vícenásobně nenasycené kyseliny: linolová (2), linolenová (3), arachidonová (4)

kyselina stearová

CH₃CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂COOH

kyselina linolenová

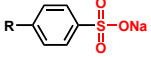
CH₃CH₂CH=CHCH₂CH=CHCH₂CH=CHCH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂CH₂COOH

26. Biomolekuly: lipidy
Organická chemie

Mýdla

- v tvrdé vodě – Ca a Mg soli mastných kyselin (nerozpustné)

syntetický detergent
(R = různé alifatické řetězce C₁₂)

- syntetické detergenty – tvrdá voda nevadí

9

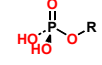
26. Biomolekuly: lipidy

Organická chemie

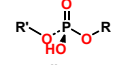

Fosfolipidy

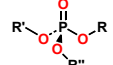
Fosfolipidy – diestery kyseliny fosforečné

monoester
kyseliny fosforečné

diester
kyseliny fosforečné

triester
kyseliny fosforečné

ester
karboxylové
kyseliny

Fosfoacylglyceroly – obsahují glycerol a 2 mastné kyseliny (C1 nasycené a na C2 nenasycené) – konfigurace na C2 – R (L)
- aminoalkohol – cholin, 2-aminoethanol, serin

Sfingomyeliny

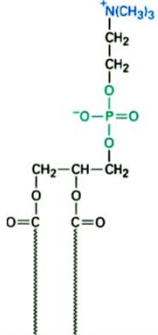
10

26. Biomolekuly: lipidy

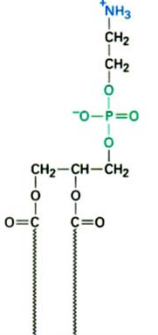
Organická chemie

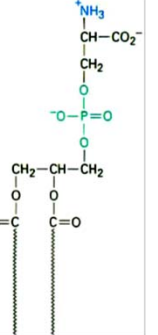
Fosfolipidy

fosfatidylcholin
(lecithin)

fosfatidylethanolamin
(kefalin)

fosfatidylserin

11

26. Biomolekuly: lipidy

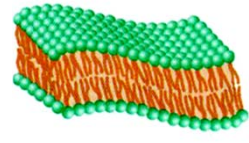
Organická chemie

Fosfolipidy

- v buněčných membránách (~ 40 %)
- lipidové dvojvrstvy (5 nm) – bariéra proti průniku vody, iontů a jiných částic

Agregace molekul fosfoacylglycerolů v lipidních dvojvrstvách buněčných membrán

iontová hlava

nepolární ocasy

12

26. Biomolekuly: lipidy

Organická chemie

Fosfolipidy

Sfingomyelin – základ sfingosin – aminodiol

- v rostlinných a živočišných buněčných membránách – mozek a nervové tkáňe

CCCCCCCCCCCC[C@@H](O)[C@H](N)CO

sfingosin

CCCCCCCCCCCC[C@@H](O)[C@H](N)COP(=O)(O)OCC[N+](C)(C)C

sfingomyelin

13

26. Biomolekuly: lipidy

Organická chemie

Prostaglandiny

Prostaglandiny – skupina dvacetiuhlíkatých lipidů s pětičlenným kruhem a dvěma dlouhými postranními řetězci

- název – poprvé izolovány z žerani prostaty
- v malých množstvích ve všech tělních tekutinách a tkáních

CCCCCCCC[C@@H]1C[C@@H](C(=O)O)[C@H](O)[C@H]1C/C=C\CCCCCCCC

prostaglandin E₁

CCCCCCCC[C@@H]1C[C@@H](C(=O)O)[C@H](O)[C@H]1C/C=C\CCCCCCCC

prostaglandin F_{2α}

14

26. Biomolekuly: lipidy

Organická chemie

Prostaglandiny

Biologická účinnost: - tlak krve
- agregaci krevních destiček
- sekrece žaludečních šťáv
- funkce ledvin
- reprodukční systém
- kontrakce dělohy
- zánětlivé procesy atd.

CCCCCCCC[C@@H]1C[C@@H](C(=O)O)[C@H](O)[C@H]1C/C=C\CCCCCCCC

thromboxan A₂

spouštěče astmatu

CCCCCCCC[C@@H]1C[C@@H](C(=O)O)[C@H](O)[C@H]1C/C=C\CCCCCCCC

prostacyklin

CCCCCCCC[C@@H](S)C(=O)NCCC(=O)O

leukotrien D₄

15

26. Biomolekuly: lipidy

Organická chemie

Prostaglandiny

- biosyntéza prostaglandinů z arachidonové kyseliny (z linolové kyseliny)
- katalyzována enzymem cyklooxygenasou (COX)

CCCCCCCC=CCCCCCCC(=O)O

arachidonová kyselina

$\xrightarrow[\text{cyklooxygenasa}]{\text{O}_2}$

CCCCCCCC[C@@H]1C[C@@H](C(=O)O)[C@H](O)[C@H]1C/C=C\CCCCCCCC

PGG₂

$\downarrow$

CCCCCCCC[C@@H]1C[C@@H](C(=O)O)[C@H](O)[C@H]1C/C=C\CCCCCCCC

PGH₂

- COX-1 - katalyzuje normální fyziologickou produkci prostaglandinů
- COX-2 – produkce dalších prostaglandinů – odezva na zánětlivé procesy
- inhibitory COX-2 (acetylsalicylová kyselina, ibuprofen, naproxen, ...) snižují odpověď na zánětlivý proces – neselektivně – inhibice i COX-1 – nežádoucí účinky
- selektivní inhibitory COX-2 – celecoxib a rofecoxib

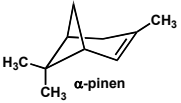
16

26. Biomolekuly: lipidy

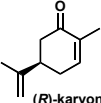
Organická chemie

Terpenoidy

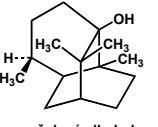
Destilace s vodní parou – rostlinné materiály – silice (etherické oleje, esenciální oleje)
 - směsi lipofilních látek – **terpeny** (uhlovodíky) nebo **terpenoidy**
 - ~ 22 000 druhů terpenoidů – cyklické i acyklické

α -pinen

(R)-karvon

pačulový alkohol
Pogostemon patchouli

17

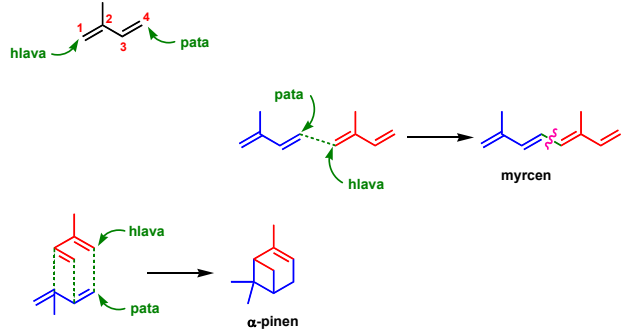
26. Biomolekuly: lipidy

Organická chemie

Terpenoidy

Isoprenové pravidlo – terpenoidy lze odvodit z isoprenu

hlava   pata

hlava   pata

myrcen

α -pinen

18

26. Biomolekuly: lipidy

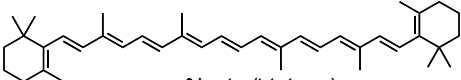
Organická chemie

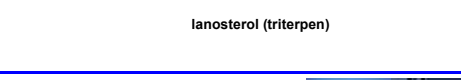
Terpenoidy

Klasifikace terpenoidů – počet isoprenových jednotek

- monoterpeny	2 isoprenové jednotky	10 atomů
- seskviterpeny	3 isoprenové jednotky	15 atomů
- diterpeny	4 isoprenové jednotky	20 atomů
- sesterterpeny	5 isoprenové jednotky	25 atomů
- triterpeny	6 isoprenové jednotky	30 atomů
- tetraterpeny	8 isoprenové jednotky	40 atomů

β -karoten (tetraterpen)

lanosterol (triterpen)

19

26. Biomolekuly: lipidy

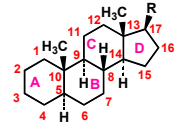
Organická chemie

Steroidy

Steroidy

- tetracyklický skelet
- kruhy A, B, C – židličková konformace
- nedochází k překlopení kruhu (spojení kruhů)

steroid
(R = různé postranní řetězce)

- hormony
- sexuální
- adrenokortikoidní

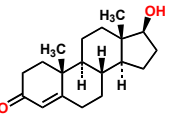
20

26. Biomolekuly: lipidy

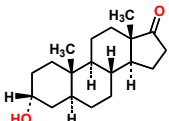
Organická chemie

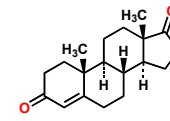
Steroidy: Pohlavní hormony

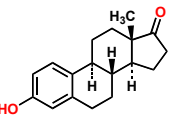
testosteron
(androgeny)

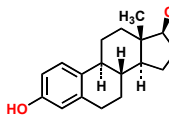
androsteron

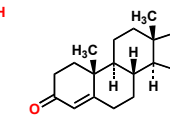
androstendion

estron
(estrogeny)

estradiol

progesteron
(gestagen)

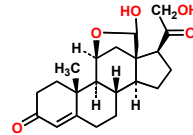
21

26. Biomolekuly: lipidy
Organická chemie

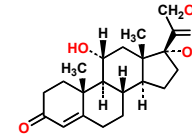

Steroidy: Hormony kůry nadledvinek (kortikoidy)

- v nadledvinkách – mineralokortikoidy
– glukokortikoidy

aldosteron
(mineralokortikoid)

hydrokortison
(glukokortikoid)

- mineralokortikoidy – rovnováhu mezi ionty Na⁺ a K⁺ v buňkách (obsah vody)
- glukokortikoidy – metabolismus glukosy, zánětlivé procesy

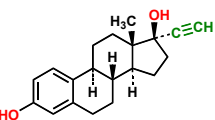
22

26. Biomolekuly: lipidy
Organická chemie

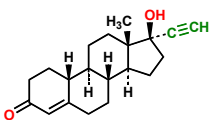

Steroidy: Syntetické steroidy

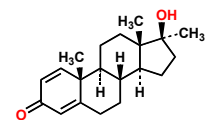
Syntetické steroidy – léčiva (antikoncepce), anabolika, ...

ethynylestradiol
(syntetický estrogen)

norethindron
(syntetický gestagen)

methandrostenolon
(anabolikum)

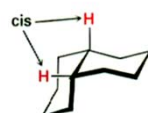
23

26. Biomolekuly: lipidy
Organická chemie

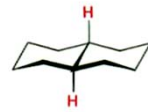
Stereochemie steroidů

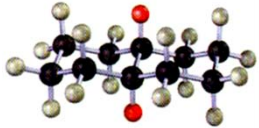
cis-dekalin

trans-dekalin

24

26. Biomolekuly: lipidy
Organická chemie

Stereochemie steroidů

A-B trans-steroid

A-B cis-steroid

25   26. Biomolekuly: lipidy   Organická chemie

Stereochemie steroidů

cholesterol

26   26. Biomolekuly: lipidy   Organická chemie